

Dr hab. prof. Andrzej Niedojadło, prof. TSzW

Tarnowska Szkoła Wyższa
ORCID: 0000-0002-4525-2549

**Roman Pelczar, *Szkoły Główne w Galicji w latach 1775–1873*,
Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2021, 313 ss.**

Książka prof. dra hab. Romana Pelczara *Szkoły Główne w Galicji w latach 1775–1873* jest jedną z najlepszych, jeśli nie najlepszą, o tej tematyce i z tego okresu dotyczącą dziejów myśli pedagogicznej. W zasadzie od paru dekad nie ukazała się tak rzetelnie opracowana i napisana przyjaznym językiem dla czytelnika synteza dotycząca tego zagadnienia. Praca została poświęcona szkołom głównym działającym w latach 1775–1873 będących wówczas najwyższym stopniem austriackiego szkolnictwa ludowego przeznaczonego dla ludności plebejskiej pochodzącej z miast i wsi. Pierwsza cezura czasowa związana jest z powstaniem w Galicji pierwszej szkoły normalnej (głównej) zorganizowanej wtedy we Lwowie. Druga z kolei ma związek z ogłoszeniem nowej ustawy oświatowej dla Galicji likwidującej istniejącą do tej chwili strukturę szkolnictwa ludowego.

Po analizie dotychczasowego dorobku polskiej i ukraińskiej historiografii Autor tematu tej pracy doszedł do słusznego wniosku dotyczącego braku wyczerpujących opracowań zajmujących się tą problematyką. Również analiza stanu badań związanych z działalnością szkół głównych pokazała, jak w dość słabym stopniu tematyka ta występuje w publikacjach. Stało się to jedną z inspiracji Autora tej książki, który wypełnił lukę w dziejach szkolnictwa galicyjskiego, opracowując interesującą syntezę ich dziejów.

Praca jest kompletna dzięki wykorzystaniu szerokiej bazy źródłowo-informacyjnej o różnej proveniencji. Główną podstawę dla napisania tej książki stanowiły źródła rękopiśmienne i drukowane. Pośród nich najbardziej przydatnymi i szeroko wykorzystanymi w opracowaniu były szematyzmy szkół ludowych łacińskich i unickich diecezji położonych na terenie Galicji. Kolejnymi cennymi źródłami były państwowe szematyzmy Królestwa Galicji i Lodomerii. Stanowią one bardzo ważną podstawę – co wyraźnie dostrzega Autor – dla badań historyczno-oświatowych w środowiskach zamieszkałych przez ludność żydowską. Jednakże z drugiej strony zauważa również, że ujemną ich stroną są braki danych w odniesieniu do niektórych placówek, co jednocześnie podważa ich kompletność i wiarygodność. Ponadto dodatkowymi źródłami dopełniającymi rozprawę były akta i kroniki szkolne tworzone przez nauczycieli i kierownictwa szkół.

Autor wykorzystał też wszelką dostępną, starszą i nowszą literaturę przedmiotu. Treści książki zostały wzbogacone i zilustrowane interesującymi 83 tabelami i 12 zamieszczonymi w *Aneksie*. Zarówno przekazy źródłowe, jak i zbiorcze tabele statystyczne pozwoliły nie tylko Autorowi na wyciąganie ważnych wniosków, ale i swobodne i dogłębne wyjaśnienie analizowanej problematyki.

Książka podzielona została na cztery rozdziały. W pierwszym rozdziale pokazano rozwój sieci szkół głównych oraz ich prawno-organizacyjne podstawy funkcjonowania. Starannie została też odtworzona sieć galicyjskich szkół głównych tworzonych przez ludność polską, ruską, żydowską i wyznania protestanckiego. Na uwagę zasługuje wskazanie różnorodności organizacyjnej tych szkół.

Drugi rozdział poświęcony został społeczności uczniowskiej. Dokładnej analizie został poddany stan ilościowy uczniów nauki tygodniowej, ich liczebność w różnych klasach w ciągu trwania roku szkolnego. Dla pełniejszego poznania tego zagadnienia przedstawiono też wiek, płeć, pochodzenie społeczne, wyznaniowe i narodowościowe młodzieży. Ważne miejsce w tym rozdziale zajmuje badanie stopnia realizacji obowiązku szkolnego w przedstawianych szkołach.

Trzeci rozdział przybliża kadrę nauczycielską i kadrę kierowniczą tych szkół. Kadra nauczycielska została dokładnie przeanalizowana w kontekście jej liczebności, kategorii zawodowych, kwalifikacji pedagogicznych i oceny kwalifikacji dydaktycznych oraz jej statusu zawodowego, społecznego i materialnego.

Ostatni rozdział został poświęcony procesowi dydaktycznemu i wychowawczemu. Autor najpierw ukazał organizację roku szkolnego, a następnie poddał analizie plany, programy i metody nauczania oraz podręczniki i inne środki dydaktyczne. Na koniec zamieszczono ocenę pracy dydaktyczno-wychowawczej szkół głównych przez ówczesnych znanych Polaków, m.in. K. Brodzińskiego, B. Baranowskiego i przedstawicieli Rady Szkolnej Krajowej.

Istotną kwestią jest to, że Autorowi udało się w dużym stopniu odtworzyć działalność szkół głównych i ukazać skalę i kierunki zmian organizacyjnych oraz jakościowych, jakie miały miejsce na przestrzeni stulecia.

Autor podkreśla również, że już samo ustawowe zapewnienie młodzieży możliwości nauki szkolnej było w odniesieniu do wcześniejszych czasów wydarzeniem wielkiej wagi. Nie zgadza się też z niektórymi ustaleniami w dotychczasowej literaturze, że brak ambitnych planów, programów, metod nauczania, pomijanie wychowania patriotycznego i tłumienie zdolności uczniów nie wpływało pozytywnie na rozwój intelektualny i kulturalny młodzieży. Uważa, że zostało to oparte na błędnym założeniu jakoby ówczesne szkoły miały jedynie wychowywać w wiernopoddanstwie wobec cesarza i władz państwowych. Przyczynę takiego stanu rzeczy dostrzega głównie w złym doborze metod dydaktycznych i form nauczania oraz destrukcyjnych środkach, jakie w nich wykorzystywano. Dostrzega też jednak, że mimo tych zastrzeżeń w odniesieniu do procesu dydaktyczno-wychowawczego, w źródłach można napotkać pozytywne opinie w tej kwestii.

W pracy wykorzystano również źródła jeszcze nieopracowane, zarówno rękopiśmienne, jak i drukowane, podnoszące walory merytoryczne i metodologiczne tego tytułu. Stanowi ona ważny wkład do historii wychowania. Z badawczego punktu widzenia duże wrażenie robi zakres analizowanych źródeł, szczegółowość wykorzystanej literatury, rzetelność i krytycyzm prowadzonych rozważań oraz dobry styl i zastosowana w opracowaniu narracja. Stanowić będzie zatem bardzo cenny materiał nie tylko dla badaczy tej trochę zaniedbanej tematyki, ale także dla studentów kierunków humanistycznych i pedagogicznych.